

ЩОДО РОЛІ СУДУ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

**НІЖИНСЬКА Ірина Сергіївна - кандидат юридичних наук, професор
кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ**

Научная статья приурочена комплексно-му изучению деятельности судов по реализации государственной политики в сфере защиты прав и свобод граждан, ведению борьбы с организованной преступностью и коррупцией с учетом норм международного права.

Ключові слова: *корупція, корупційні правопорушення, протидія корупції, організована злочинність, прокуратура.*

Традиційно роль судів полягає у незалежному і неупередженому прийнятті рішень безпосередньо у справах, або у справах, переданих їм органами внутрішніх справ чи органами прокуровори. Саме в цьому сенсі, що відповідає темі нашої презентації під назвою «Роль судової системи в боротьбі з корупцією» виникає питання: чи має особливий характер місія судді в контексті боротьби з корупцією.

Окремі теоретичні та практичні аспекти цього питання представлені у працях таких вчених, як: Астаф'єв Л., Багрій-Шахматов Л., Буроменський М., Вогульський С., Гайдук А., Гладких В., Гаухман Л., Делл Дж., Демінг С., Джордж Б., Дольова А., Дудоров О., Заброта Д., Зеленецький В., Кальман О., Камлик М., Карпович О., Лейсі К., Лунєєв В., Мельник М., Невмержицький Є

Організація Об'єднаних Націй визначає корупцію як «зловживання владою, офісу або органу державної влади в корисливих цілях», як правило, незаконне особисте збагачення за рахунок цих структур або за рахунок третіх осіб. За даними Організації

Об'єднаних Націй, найбільш поширені форми корупції є хабарі, відкати, кумівство і заступництво, розкрадання, вимагання, шахрайство, корупція у великих масштабах і т.д. [1; 1]

У боротьбі проти корупції і злочинів, пов'язаних з корупцією, суддя відіграє важливу роль в силу його специфічних функцій. Ця роль вимагає від нього незалежності, неупередженості і сумлінності.

Суд виступає у цьому процесі боротьби з корупцією, як останній бастион, кульмінацією всіх ініціатив усіх інших установ і організацій, що відповідають за боротьбу з цим злом.

Але перед нами постають питання: яка ж роль судді у боротьбі з корупцією? Чи здатний суддя здійснювати боротьбу з корупцією? Чи досконала судова система, як місце, де суддя має змогу ефективно виконувати свою місію? Чи є у неї достатньо інструментів для виконання цього завдання? Чи достатня технічна підтримка?

Ось питання, які ми спробуємо розкрити, розглядаючи проблему комплексно, дати на них деякі відповіді в даній статті, висвітлити роль судової влади у боротьбі з корупцією, звернути увагу на основні аспекти вкладу судді у цей процес, окреслити обмеження діяльності суддів, які можна порівняти з внутрішніми і зовнішніми перешкодами.

Беззаперечним є внесок правосуддя в місію щодо викоринення корупції.

Цей внесок можна розпізнати між іншими у вигляді очікуваних санкцій, накладе-

них суддею, але якщо це необхідно для максимального досягнення мети.

Цікавим є питання щодо статусу і незалежності суддів у боротьбі з корупцією.

За словами Жана-Луї Надаля, «політичний простір суддів у боротьбі з корупцією залежить від самого права їх на автономію та їх інституційного потенціалу і політичної влади.» Одним з основних проявів корупційних скандалів в останні роки стала сцена судової влади і суддів, які є її акторами.

Дебати політиків і науковців в основному зосереджені на суперечливих відносинах між політикою та судовою владою. Відтак, маючи комплексний підхід до цієї нової ролі суддів, приходимо до висновку, що судді відчувають напругу у суспільстві, і ясно, що центральне місце в даний час займає правосуддя, яке є результатом транснаціональних мутацій і екзогенних причин, що виходить далеко за межі будь-якого стратегічного підходу.

Публічні скандали, вплив засобів масової інформації дещо змінюють методи діяльності суддів. Але ніщо не зрівняється з посиленням висловлень і скандалів за участю політиків в останнє десятиліття.

Слід зазначити, що діяльність суддів характеризується двома фундаментальними ознаками:

- перша, історична, змінюється новим поколінням суддів, яке віддає прерогативу відносинам підпорядкування політичної влади;

- друга, допит осіб, включаючи VIP-персон на політичному рівні, які задіяні у кримінальному акті корупції. Прикладами цього є те, що сьогодні багато провідних політичних діячів у всьому світі змушені піти у відставку з посади під тиском від скандалу дискредитувати установи, які вони представляють.

Високий статус і незалежність суддів, наданих їм у більшості країн світу, робить їх потужним прикладом для поведінки своїх співгромадян. У конституціях більшості демократичних країн визначається незалежність судової системи, яка є «незалежною від виконавчої та законодавчої влади». Вкладаючи владу в свої права, в силу їх незалежності та неупередженості, судді покликані

здійснювати судовий розгляд справ за фактами корупції з метою покарання винних, вносячи вагомий вклад у послідовну судову практику.

Незалежність суддів і їх функцій робить їх потужною силою у боротьбі з корупцією. У деяких випадках вони можуть навіть виконувати такі важливі функції, як зміна розміру заробітної плати чи перегляд статусу посадових осіб, які беруть участь у боротьбі з корупцією; вносити корективи у питання управління шляхом визначення справедливості виборів, конституційності законів або процедур. [6; 24]

Враховуючи незалежність і вирішальну роль судді в боротьбі з корупцією, кожна держава повинна згідно з основоположними принципами своєї правової системи вживати заходів щодо зміцнення чесності та запобігання проявів корупції суддів без шкоди для їх незалежності. Ці заходи можуть включати правила, що стосуються їхньої поведінки, поліпшення їх умов праці.

Досвід свідчить, що коли судді стають стійкішими до проявів корупції, таких, наприклад, як хабарі, вони з більшою ймовірністю є об'єктами таких негативних явищ, як погрози, залякування або фізичні атаки. Захисту судді та члени їх сімей можуть потребувати особливо у випадках, пов'язаних з корупцією з боку організованих злочинних груп, старших посадових осіб або інших сильних і багатих.

Законні державні заходи, що стосуються незалежності судової влади, можуть і повинні забезпечити суддям чинити опір реформам, запровадженим незаконним способом. Адже у протилежних випадках існує ризик, що зусилля по боротьбі з корупцією, навіть у разі успіху, може створити прецедент, який знижує незалежність і підриває основи законності гарантій. Питання такого роду може найкраще вирішуватись шляхом розроблення і реалізації реформи внутрішньої судової влади та самих судів, основаної та за підтримки наукових досліджень. Такі реформи можуть також виходити від корумпованих суддів, які побоюються втрати доходу або інших вигод, таких як професійний статус, який вони отримали в результаті корупційних дій.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції у статті 30 пункт 1 говорить: «Кожна держава-учасниця за вчинення злочину, визнаного таким відповідно до цієї Конвенції, передбачає застосування таких санкцій, які враховують ступінь небезпеки цього злочину». Так, норми камерунського кримінального кодексу законодавчо підтвердили різні види санкцій щодо корупційних діянь та правопорушень, які виникають залежно від того злочину або правопорушення. Ці санкції можуть підірвати свободу (позбавлення або обмеження волі), обсяги спадщини (грошові штрафи: штрафи, збитки), навіть славу (проміжок, реклама) фізичної особи.[1]

Санкції є, безсумнівно найкращою зброєю, доступною для судді у боротьбі з корупцією. Як покарання, для правопорушника штраф сприймається як щось хворобливе, страждання або принаймні позбавлення, значне погіршення термального стану. Громадський осуд в основному забезпечується через засоби масової інформації, чим створюється можливість застереження повторення конкретною особою злочину.

Дійсно, санкції мають подвійну функцію. З одного боку, це те, що дозволяє судді вибирати між штрафами, прийнятими законодавчою владою за вчинення корупційних діянь, які викликають найсерйозніші соціальні невдоволення. Таке покарання винних – це не лише зброя, але і профілактичний ефект, який також можна чекати від цієї санкції. Практичне застосування кримінальної санкції може відбуватися з метою загального попередження членів суспільства, досягнення певних змін у менталітеті. Це суворе застосування закону має бути уроком для окремих порушників: спеціальне попередження. Санкція повинна бути такою, щоб стримувати будь-які прояви злочинного рецидиву.

Що стосується каральної функції, з іншого боку, санкція застосовується до засуджених осіб, які мають бути покарані і страждати від отримання винагороди, за шкоду, яку вони завдали суспільству: як раніше говорили, злочинець «має виплатити свої борги» суспільству. Тут покарання необхідно, як справедливе покарання за злочини.

Щоб ефективно покарати корупцію, компетентність, професіоналізм і чесність суддів є суттєвими. Їх судові рішення повинні бути справедливими і узгодженими один з одним, бути засновані на законі. Ніщо не може перешкоджати виконанню рішень суддів щодо викорінення корупції.

У боротьбі з корупцією вплив судової системи підривається як внутрішніми підводними каменями, так і зовнішніми пастками через підпорядкування законодавчої і виконавчої влади політичній владі. Ці перешкоди бувають різних видів, але ми зупинимось на тих, які пов'язані із зовнішніми підводними каменями, зокрема, судовому підпорядкуванні судді політичній владі (3), тих, що стосуються політизації правосуддя (2) і, нарешті, тих, що стосуються умов праці (низькі зарплати, можливості лікування – сприятливий ґрунт для розвитку корупції в судовій системі)(1):

1) жалюгідні умови праці, утримання та існування, низька заробітна плата – причини позитивного розвитку корупції в судовій системі.

За таких умов суддя обмежений заявити про свої права в незалежній і неупередженій манері. Разом із тим, за таких бідних і мерзенних умов праці у разі отримання прибутку від своєї діяльності з точки зору бізнесу, вони притягуються до кримінальної відповідальності. Наслідком цього є те, що економічний розвиток деяких країн значно сповільнився через відсутність прозорості судових рішень стосовно фінансових та ринкових операцій.

У цих районах, як правило, існує гостра нестача професійної етики у приватному комерційному секторі. Зокрема, судді не мають достатньо точної та адекватної практики або відповідних законів і правил, отже, існує їх нездатність забезпечити впевненість іноземних інвесторів, що володіють достатнім капіталом і схильні інвестувати в проекти сталого розвитку. Більше того, коли суддям доводиться розглядати подібні спори щодо корупції та неправомірних дій інвесторів, є небезпека неправильного застосовувати окремих правових норм. Вимоги глобалізації суспільства примушують держави світу до моралізації судової системи, без чого

розкрадання, неправомірне привласнення державних коштів і корупція не знайдуть належних рішень. Для боротьби з цим явищем у деяких країнах (Сенегал) вважають за доцільне ввести в дію політику, яка сприятиме подальшому зміцненню судової системи, яку вони назвали «судовим управлінням», запрошуючи суддів бути більш етичними при здійсненні своїх повноважень.

2) політизація суддів схожа на позицію несумісності суддів з судовими функціями в сучасному демократичному сенсі.

Ще кілька років тому в деяких країнах виявилась справжня спрямованість політичних партій, не вагаючись, ввести санкції проти непокірних суддів.

В інших країнах ця політизація правосуддя є більш витонченою. Вона проявляється через страх, який відчувають деякі судді, перед публічними санкціями всіх видів. Вона також може бути відображена у висловлюваннях на адресу судді. У цих країнах вважають, що судові рішення не повинні втручатися в державні та адміністративні рішення, які нібито не сприяють політичному та економічному розвитку. Обмеження на свободу таких рішень свідчить про те, що спільнота гіпотетично повинна сприймати «необхідне зло».

Така політизація притаманна навіть справедливим суддям застарілої судової системи, оскільки вони підтримують рішення, прийняті діючим урядом. Такі свої дії судді пояснюють спільними інтересами державних гілок влади, безпекою держави, єдиною концепцією державної політики. Продовження такого явища протягом тривалого часу свідчить про досить чітку вірність правосуддя політичній владі.

3) вірність суддів політичній владі.

Це явище пов'язане із виконавчою залежністю судді. Аналіз спостережень за змістом нормативних актів, що стосуються статусу суддів, свідчить, що майже у всіх країнах судді не захищені від прямого чи непрямого контролю з боку виконавчої влади. Цей вплив проявляється, зокрема, через органи управління судової влади – як при призначеннях суддів, так і на рівні санкцій проти суддів, дисциплінарного провадження. Такі умови призначення суддів та їх ді-

яльності далекі від прозорих, і як дамоклів меч висять над їх головами, внаслідок чого судді обмежені у своїх діях.

На додаток до цієї адміністративної залежності спостерігається виконавче вторгнення державних органів у діяльність суддів. Так, прокурор чи апеляційний суд може за письмовою згодою міністра юстиції припинити кримінальну справу на будь-якій стадії провадження, якщо відповідні дії судді можуть завдати шкоди інтересам суспільства або громадського спокою. Вона не обмежується підпорядкуванням судової влади міністерству юстиції, виконавчому органу, судді.

Судді незалежні в контексті фактів, наданих їм органами прокуратури. Як правило, матеріали кримінальної справи передаються до суду таємно через канцелярію нібито з метою запобігання проявам корупції з боку суддів. Разом із тим, судді вже на цьому етапі підпорядковані ієрархії Генерального прокурора, адже за матеріалами досудового слідства, без участі суддів, вони повинні розглядати матеріали справи.

З огляду на зазначене, необхідно відзначити, що думка багатьох вчених і практиків зосереджується на тому, що судова влада залишається тим органом, який представляє останній оплот у боротьбі суспільства з корупцією, і тому повинен ілюструвати такі приклади своєї боротьби з корупцією, які можуть її знищити.

На практиці є багато прикладів, коли правосуддя не здійснюється, як слід: швидко, неупереджено, у суворій відповідності до закону. Судді самі покликані посилити боротьбу з корупцією в судовій системі.

Корупція в судовій системі також робить негативний вплив на бізнес, інвестиції і навіть стабільність самого суспільства. Відомо, що вітчизняні та іноземні інвестори не поспішають йти до країн з високим рівнем корупції в судовій системі. Судова безпека визнається невід'ємною частиною системи безпеки бізнесу, адже корупція у цій системі знищує конкуренцію, призводить до збільшення витрат і нерівних умов ведення бізнесу. Інформаційні семінари та належна підготовка суддів, а також санкції повинні сприяти санітарії судової влади.

АНОТАЦІЯ

Наукова стаття присвячена комплексному вивченню діяльності судів щодо реалізації державної політики з питань захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, веденню боротьби із організованою злочинністю і корупцією з урахуванням норм міжнародного права.

SUMMARY

The scientific article is dedicated to a complex research of the judiciary for the implementation of state policy of the protection of human rights and freedoms of citizens, interests of the society and state from unlawful actions by organized crimes and corruption with the consideration of the norms of international law.

На закінчення я хотіла б нагадати слова Жана-Луї Надаля, колишнього Генерального прокурора Касаційного суду Франції, який заявив, що боротьба з корупцією має бути основана на рисах людей, які ведуть боротьбу з корупцією: вони мусять бути вільними від втручання політичної влади у цю нелегку справу.

Ще раз звертаючись до ролі судової системи у цій нелегкій справі, слід зазначити, що судова влада є невід'ємним компонентом у боротьбі з корупцією. У контексті розгляду проблеми боротьби з корупцією та зловживання владою за участю високопоставлених урядових чиновників, політиків, іноземних державних посадових осіб і посадових осіб великих багатонаціональних підприємств судова система повинна розглядатися з точки зору її незалежності від виконавчої влади та будь-якого іноземного впливу, наявності необхідної цілісності, юридичного інтелекту і неупередженості при розгляді справи. Тут судді повинні мати мужність визнати складність справ щодо корупції на рівні вищих посадових осіб держави, іноземних державних посадових осіб і посадових осіб великих багатонаціональних підприємств, прийняти сучасні методи дослідження складних випадків корупції і визнати, що правила доведення зв'язку зі спілниками, наприклад, розглядається у справах про корупцію інакше.

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції . // Закон України від 18.10.2006 № 252-V // *Голос України*. – 2006. – 16 листопада.
2. Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію. // Закон України від 16.03.2005 №2476-15 // rada.gov.ua/laws/show/995_c16 від 1.01.2010 року.
3. Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a38
4. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2011. – № 3206-VI.
5. Указ Президента України “Про Державну судову адміністрацію України” від 29 серпня 2002 року № 780/2002 // *Офіц. вісник України*. – 2002.– №36.– Ст. 1674.
6. Статус суддів. *Учбово-практичний посібник* /І.Є. Марочкін, Ю.І. Крючко, Л.М. Москвич, І.В. Назаров, Р.Р. Трагнюк /За ред. проф. І.Є. Марочкіна. — Харків: Вид-во , 2006. — 754 с.